

ДОБРОВОЛЬСЬКА В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО КОНТРОЛЮЮЧОГО ХАРАКТЕРУ ВЕРТИКАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У сферу правового регулювання повинні входити ті відносини, які мають наступні ознаки. По-перше, це відносини, в яких знаходять віддзеркалення як індивідуальні інтереси членів суспільства, так і, інтереси загально-соціальні. По-друге, в цих відносинах реалізуються взаємні інтереси їх учасників, кожен з яких йде на якийсь тиск своїх інтересів ради задоволення інтересів іншого. По-третє, відносини ці будуються на основі згоди виконувати певні правила, визнання обов'язковості цих правил. По-четверте, ці відносини вимагають дотримання правил, обов'язковість яких підкріплена достатньо дієвою силою (Теория государства и права. учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. М, 1999. — С. 259.).

Усі ці ознаки притаманні організаційно-господарським відносинам, які складаються між суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю та характеризуються як вертикальні відношення. Такі відносини є проявом публічного та іншого владного інтересу у сфері господарювання і складаються між органами господарського контролю (наприклад, Антимонопольний комітет України, органами по контролю за цінами, органи стандартизації тощо) і підприємцями, між органами державного управління і державними підприємствами, між дочірніми підприємствами і материнською (холдинговою) компанією, між господарським об'єднанням і підприємствами, що входять до його складу тощо (Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол. авт.: Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 13.).

Організаційні відносини виникають: при реєстрації і ліквідації (реорганізації) суб'єктів господарювання, внесенні змін до їхніх установчих документів; при видачі ліцензій, патентів, інших дозволів; при формуванні державного замовлення; при реалізації функцій державного контролю (нагляду) за сферою господарювання; при виконанні програм соціально-економічного розвитку; при забезпеченні вільної економічної конкуренції; при захисті прав споживачів; при забезпеченні якості продукції і безпеки виробництва; при відновленні

платоспроможності суб'єктів підприємництва або визнанні їх банкрутами; при наданні дотацій і пільг суб'єктам господарювання; при забезпеченні розрахунково-касової дисципліни і в багатьох інших випадках, зумовлених необхідністю державного втручання в сучасні економічні відносини.

Вертикальні відносини у сфері господарювання невіддільні від горизонтальних відносин. Наприклад, якщо організаційні елементи розрахункових відносин (касова дисципліна, порядок відкриття і використання банківських рахунків, єдність банківської системи) не існують для майнових (гроші, безготівкові перекази, кредитні ресурси тощо) і не зліті з ними воедино, то самі по собі, втративши майнову основу, вони не потрібні; і навпаки, що залишилося б від таких відносин, якби вони не були відповідно організовані (Кузьмин В. Ф. Кредитные и расчетные отношения в промышленности. — М.: Юрид. лит., 1975. — С. 29.). Саме тому в реальності не можна розчленувати норми, які регулюють господарські відносини, на самостійні частини цивільного й адміністративного права.

Відсутність організаційно-майнової єдності господарських відносин означала б їх руйнування і хаотичне існування. Свідомо тому — сумні уроки початку 90-х років, коли усунення держави від організації економічних відносин призвело до знищення виробничої сфери, гіперінфляції і падіння матеріального становища громадян України. Ось чому господарська діяльність — складно-організований, але єдиний економічний організм.

Правова природа організаційно-господарських правовідносин досліджувалася науковцями у радянський період, щоправда в той час вони мали назву «господарсько-управлінських» (що зумовлено об'єктивними причинами). Зокрема, В. К. Мамутов зазначав, що відносини між вищестоящими господарськими органами та підпорядкованими їм підприємствами є відносинами майнового характеру. Ці відносини регламентуються державою (в основному шляхом визначення компетенції вказаних органів у вирішенні господарських питань) і тому вони набувають правового характеру, тобто стають відносинами правовими. На відміну від інших форм господарських відносин, правові відносини майнового характеру між вищестоящими господарськими органами та підприємствами можна назвати господарсько-управлінськими (Мамутов В. К. Правовые отношения предприятий с вышестоящими хозяйственными организациями (сущность и основное направление совершенствования) (извлечение) / В. К. Мамутов // Экономика и право: сб. науч. тр. — К. : Юринком Интер, 2003. — С. 13.).

Г. Л. Знаменський наголошує, що одним із видів господарських правовідносин є відносні зобов'язальні господарські правовідносини,

які науковець поділяє на господарсько-управлінські, виробничо-господарські, внутрішньогосподарські. Господарсько-управлінські відносини — це відносини між органами господарського керівництва та підприємствами (об'єднаннями), що виникають, як правило, у сфері господарського управління (Хозяйственное право / Под ред. В. К. Мамотова. — К. : Юринком Интер, 2002. — С. 76.).

Аналізом правової природи організаційних відносин займалися також видатні цивілісти, зокрема, на думку О. О. Красавчикова, організаційні відносини як такі побудовані на основах координації або субординації соціальні зв'язки, що спрямовані на упорядкування (нормалізацію) інших суспільних відносин, дій їх учасників або на формування соціальних утворень (Красавчиков О. А. Категории науки гражданского права. Избранные труды / О. А. Красавчиков. — М. : Статут, 2005. — Т. 1. — С. 53.).

Сучасним вітчизняним дослідником О. П. Віхровим пропонуються такі ознаки організаційно-господарських правовідносин: 1) вони складаються у процесі управління (організації, регулювання, керівництва) господарською діяльністю; 2) сторонами цих відносин виступають, з одного боку, органи, які здійснюють таке управління (суб'єкти організаційно-господарських повноважень), а з другого — суб'єкти господарювання; 3) самі ці відносини мають господарсько-управлінський (організаційно-господарський) характер, є відносинами «по вертикалі» (Віхров О. Організаційно-господарські відносини як предмет правового регулювання / О. Віхров // Право України. — 2010. — № 8. — С. 61–62.).

Таким чином, організаційно-господарські відносини тісно пов'язані з термінами «державне управління», «державне регулювання», «державний нагляд та контроль». Організаційно-господарські відносини характеризуються контролюючою складовою через їх управлінсько-наглядову природу і суб'єктів, які наділені владними повноваженнями. Зазначені суб'єкти здійснюють контроль у межах своєї компетенції, які визначені нормами чинного законодавства. Контроль є державним, а його підвидами є фінансовий, антимонопольно-конкурентний, ціновий, податковий, пільговий, інвестиційний та інші.